

A Hajdúdorogi Görög Katolikus Püspökség különös javadalmazása, anyagi alapjának eredete

1912. május 6-án Ferenc József magyar király megalapította a hajdúdorogi egyházmegyét, amelyet az 1913. évi XXXV. törvényben becikkelyeztek,¹ a pápa, X. Pius pedig júniusban, a Christifideles Graeci kezdetű bulla kiadásával kanonizálta az új, magyar püspökséget.² A bulla szövegéből kiderül, hogy a magyar kormány vállalta az új püspökség javadalmazását, sőt egy papnevelő intézet felállítására is kötelezte magát, szintén állami pénzen.³ A megígért anyagi támogatásból azonban semmi sem érkezett meg, és ez azzal a veszéllyel fenyegetett, hogy ellehetetlenül az új püspök működése. A püspöki feladatok méltó ellátása megkövetelt bizonyos külsőségeket, egy állandó adminisztrációt, egy működő hivatalt, de kezdetben még ennek a kialakítása is gondot okozott. A helyzeten csak tovább rontott az I. világháború kitörése, amely még inkább elvonta a magyar kormány figyelmét erről a problémáról. Ebben a nehéz helyzetben egy olyan magán adományozás segített a Hajdúdorogi Görög Katolikus Püspökségen, amelynek eredete a feledés homályába veszett az elmúlt száz év során. A gazdag hagyatékot Pásztor Árkád, a korábban a Nagy Bazil Rendből botrányos körülmények között kizárt,⁴ renden kívüli szerzetes örökölte a mindenkori hajdúdorogi püspökre. Nem csak ígéretet tett – amit később be is tartott –, hogy vagyonát a püspökségre hagyja, hanem addig is több tízezer koronát áldozott⁵ arra, hogy a felszenteléshez és a későbbi püspöki működéshez szükséges eszközöket megvásárolják, mivel még erre sem futotta a megalakuló püspökség anyagi lehetőségeiből. Az igazi segítség természetesen az volt, hogy a sokmillió vagyon örököséül a püspökséget nevezte meg a szerzetes. Az első írásos végrendelet tervezet még abban az évben, vagyis 1913 augusztusában elkészült. Mindkét fél számára előnyös megállapodás volt ez, hiszen az egyházmegye által nyújtott védelem garantálta egyfelől, hogy a gyermektelen egyházi ember életműve, teljes vagyona egyben marad, nem aprózódik szét, és szent célokat szolgál, miközben biztosítja számára a haláláig tartó haszonélvezetet.⁶ Ekkor

1 COMPLEX Kiadó Kft, *1000 év törvényei internetes adatbázis*, [Online: <http://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7231>] 2011. december 20.]

2 GRIGÁSSY Gyula: *A magyar görög katolikusok legújabb története*, Grigássy Gyula, Ungvár, 1913. 89-90.

3 A pápai bulla szövege in.: Grigássy: i.m. 133-140.

4 Görög Katolikus Püspöki Levéltár (a továbbiakban: GKPL) I-1-a. 3703/1913.

5 GKPL I-1-g.

6 GKPL I-1-a. 3704/1913.

pedig még nem lehetett tudni, vajon meddig él a jó egészségnek örvendő 69 éves Pásztory. Az avasi pap adománya nélkül pedig könnyen előfordulhatott volna, hogy az új egyházmegye és annak vezetése kínos helyzetbe került volna, hiszen a püspöki reprezentáció minimumát sem tudta volna biztosítani a hívek és az ország nyilvánossága előtt az elmaradt királyi javadalmasítás miatt. Ezt pótolta a jókor jött szerzetesi segítség, és ezért volt olyan készséges a kormányzati ügyintézés, amikor Miklósy István püspök hivatalosan is kérte, hogy engedélyezzék a vagyoni püspöki javadalommá történő minősítését.⁷ A továbbiakban levéltári kutatásaim alapján igyekszem bemutatni, milyen vagyonnal rendelkezett a szóban forgó bazilita szerzetes, akinek renden kívüli egyházi működését, és vagyongyűjtését, közvetlen pápai engedély tette lehetővé.⁸

Pásztory Árkád vagyona

A hagyatékáról szóló okirat szerint Túrvekonyán, Bujánházán, Terepen, Bikszádon, Avasfelsőfalun, Nyírbátorban, Máriapócon, Szatmárnémetiben, Tokajban, és Nyíregyházán voltak földbirtokai és lakóingatlanai, összesen 139 önálló telekkönyvi bejegyzés alatt.⁹ Nem sokkal ez után a dokumentumot kiegészítették újabb telekkönyvi számokkal, amelyek további szatmárnémeti, máriapócsi, nyírbátori, tokaji, tartolczi és avaslekencei földeket és épületeket azonosítanak.¹⁰ A telekkönyvi bejegyzések száma így 153-ra nőtt. Ezen kívül a javak felsorolásakor szó esik értékpapírokról, pénzkészletről, kintlévőségekről, vagy ahogy említik követelésekről, és „mindennemű ingó vagyonról” is, hiszen a birtokot saját tulajdonban lévő gépekkel és eszközökkel művelték, és mint a lejegyzett anekdoták mutatják, jelentős volt az állatállomány is. Ezek azonban részletezve, összességében nincsenek megjelölve a többször módosított végrendeletben. A pontos felmérést – noha később több állami hivatal is próbálkozott ezzel – szinte lehetetlenné tette, hogy számos olyan ingatlanszerzemény is tartozott a birtokokhoz, amelyeket ugyan a magáénak mondhatott Pásztory Árkád, sőt a gazdálkodásába is bevont a földbirtokos pap, de a telekkönyvek szerint nem került sor a hivatalos tulajdoni bejegyzésre, vagyis nem volt a nevében. Ezeknek a földeknek az örökül hagyása éppen emiatt nem volt könnyű, ezért Pásztory egy olyan kiegészítő nyilatkozatot tett,

7 GKPL I-1-a. 3703/1913. i.m.

8 GKPL I-1-a. 2370/1914.

9 GKPL I-1-a. 1/1916.

10 GKPL I-1-a. 1/1916.

amelynek lényege, hogy minden olyan ingatlan, amelyről bizonyítani tudják, hogy az ő tulajdonában vannak, de a telekkönyvi átírás ezt nem igazolja, azok szintén az eredetileg megnevezett örökös, vagyis a püspökség tulajdonát képezzék csakúgy, mint a telekkönyvben Pásztory neve alatt szereplő birtoktestek. A szerzetesi vagyont gyarapították még a Szatmári Gőzmalom Társulat, a Halmi Kereskedelmi Bank és a Halmi Népbank részvényei is.¹¹ A levéltári adatokból kiderült, hogy betétesként igénybe vette a Szatmári Termény és Hitelbank szolgáltatásait is pénzügyei bonyolításához,¹² és nagy összegű összesen 32.000 koronás kölcsönügyletet bonyolított több részletben a Nyíregyházi Takarékpénztáron keresztül is.¹³ Szintén kölcsönszerződési ügyek miatt került kapcsolatba a Szatmári Gazdasági és Iparbankkal, amely egyik gazdaságára kisebb összegű jelzálogot jegyzett be, amelyet később törlesztettek és a jelzálogot is levették az ingatlanról.¹⁴ Mint később kiderült, hasonló természetű ügyben ügyfele volt a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknak is.¹⁵

Egy a földbirtokokról szóló levélből az is kiderül, hogy ezeken szinte mindenféle művelési ág jelen volt, legnagyobb részük azonban szántó, kaszáló, legelő, erdő és szőlő volt.¹⁶ A korábbi felsorolásból is látszik, hogy a bazilita pap földjei elsősorban a korabeli Szatmár vármegyében, azon belül is az Avasnak nevezett területen koncentráálódtak, amelynek gazdálkodásáról így írt a korszak elismert gazdaságföldrajzi sorozatában, a Magyarország Vármegyéi és Városai sorozat 1908-as kiadásában Domahidy Sándor: „Földművelés tekintetében Szatmár vármegye nem áll hátrább a szomszédos vármegyéknél, sőt talajának termékenysége és folyó-vizei, mind a kül, mind a belterjes gazdálkodás feltételeit biztosítják. A rendezett gazdaságok számát nagyban fokozzák a vármegyében fekvő tekintélyes számú nagy uradalmak, melyek a kor színvonalán álló gazdálkodáshoz szükséges eszközökkel rendelkeznek és megmutatják a haladás útját a kisebb birtokosoknak is[...]”Az avasi erdőség 17 község határán terül el és mívelt földeket itt csak a községhez közel eső lapos völgyekben találunk. Ezeket is a régi zsellérek irtogatták és foglalták el a közös területből, s a hosszas használat után elbirtoklás címén lettek tulajdonukká. Mert maga az összterület osztatlan állapotban volt még néhány évtized előtt is a vármegyei földesurak közös tulajdonában.

11 GKPL I-1-a. 1/1916.

12 GKPL I-1-a. 3862/1916.

13 GKPL I-1-a. P-8/1904.

14 GKPL I-1-a. /1917.

15 GKPL I-1-a. 216/1929.

16 GKPL I-1-a. 91/1922.

Mezőgazdasági tekintetben a kulturának itt nyoma sem volt, hanem a bérczi erdőség, mint közös tulajdon, a földbirtokosságnak csak marhalegelőként és a sertés-nyájak téli makkoltatása által hozott csekély hasznot. Az őserdők fái is majdnem értéktelenek voltak s csak a hegyvidék lakosainak szolgáltattak tüzelőanyagot. E szabad gazdálkodásnak azonban néhány évtizeddel ezelőtt véget vetett a tagosítás; a közös birtokot az egyes birtokosoknak kiosztották s megkezdődött a völgyekben levő irtások művelés alá vétele [...] Szép gazdasága van Vámfaluban gróf *Vay* Ádámnak és Terepen, illetőleg Túrvekonyán *Pásztory* Árkádnak. Az avasi erdőket csak a néhány évvel ezelőtt kiépített bikszádi vasút megnyíltá óta lehet kihasználni. A vasút mentén az erdőket fokozatos mértékben részint műfának, részint tűzifának termelik ki és a kiirtott erdőtalajokat a vasút két oldalán, a Tálna patak völgyén, művelés alá veszik. A völgyeket körülvevő hegyek talaja azonban annyira köves, hogy ha az erdőket kiirtják, csak legeltetésre való lesz. Az avasi bérczek nyúlványai a Tálna-patak mentén nyugati irányban, a sárközi határban végződnek, [...] az itt átfutó vasútvonal két oldalán kitáguló völgyében már szépen virágzó gazdasági kulturát lelünk; a kiirtott és eredetileg vadvizes természetű erdőföldeket belvízcsatornázással a talajvíztől megmentették s az őserőben levő kötött alluvialis talaj már most is meghálálja a reá fordított költséget.”¹⁷

A vagyonelemek felsorolása egyértelművé teszi, hogy jelentős gazdaságról volt tehát szó, amit minden kétséget kizáróan igazol, hogy Pásztoryt név szerint említik meg ebben a ma már páratlannak számító kiadványban. A teljes földbirtok nagyságát csak hozzávetőlegesen lehet megmondani. Halála után a Vallás- és Közoktatási Minisztérium irányítása mellett a Közalapítványi Királyi Ügyigazgatóság igyekezett felmérni a birtoktesteket,¹⁸ illetve az erdőterületek után még a szerzetes életében, 1915 decemberében hivatalosan is megkeresés érkezett a Nagykárolyi Állami Erdőhivaltól az avasi ingatlanokhoz tartozó erdőterületek kataszteri helyrajzi bejegyzéseivel kapcsolatosan.¹⁹ Az I. világháború eseményei azonban megszakították, a későbbi román megszállás pedig örökre lehetetlenné tette ezt a munkát, ezért csak közvetett módon közelíthetünk a birtoknagyság kérdéséhez. Az egyik legelfogadottabb álláspont szerint Pásztorynak 2.000 hold földje és 300 hold erdője és szőlője

17 DOMAHIDY Sándor: *Szatmárvármegye Mezőgazdasága és Állattenyésztése* In: *Magyarország Vármegyéi és Városai*, szerk.: BOROVSKY Samu, Digitális kiadás: [Arcanum Adatbázis Kft.](http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0020/13.html), 2004. Online: [<http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0020/13.html> elérés dátuma: 2012.07.30.]

18 GKPL I-1-a. 1/1916.

19 GKPL I-1-a. 1/1916.

volt.²⁰ Ellenlábasai 4.000 holdas birtokról írnak.²¹ A levéltári anyagok között nem találtam olyan forrást, amely összegezve tartalmazná a teljes birtoknagyságot, noha egyes birtoktesteket nevesítve, pontos mérőszámmal ellátva szerepeltet egy-egy irat.²²

Éppen ezért, célszerű, ha egy országos felmérés adatait vesszük alapul, amelyet Csernoch János hercegprímás utasítására készítettek 1921-ben, hogy kiderüljön, mi vészett oda a trianoni határokon túlra. Ebben az egyházi nagyjavadalmasoktól kérték a földbirtokoknak a békeszerződés által megállapított határvonal szerinti megoszlását.²³ Ebben, a Hajdúdorogi Görögkatolikus Püspökség a régi, vagyis a békeszerződés előtti eredeti állapot szerint 1803 holdas földbirtokkal szerepel. Mivel a földbirtok kifejezést hagyományosan a szántóföldi művelésre használják, valószínűsíthető, hogy a szőlő és erdőbirtokok nem szerepeltek ebben a kimutatásban. Ugyanakkor korábban már utaltunk arra, hogy voltak olyan földbirtokok, amelyek nem kerültek a telekkönyvekben Pásztory nevére, ezért biztosan állítható, hogy az általa használt és tulajdonolt földek ennél nagyobbak voltak, nem beszélve arról a tényről, hogy birtokainak egy kisebb részét nem érintette a trianoni elcsatolás. A korábban már említett, a szerzetes által használt, de nevére nem került földek is jelentősek lehetnek, amit megerősít egy az egyházmegyei ügyésztől származó 1916. áprilisi levél is, amely konkrétan arról értesít, hogy Bikszádon, Bujánházán és Avaslekenczen is vannak a szerzetesnek ingatlanai, melyek nincsenek a nevére telekkönyvezve.²⁴ Továbbá, ahogy az ügyész fogalmaz, az is kiderül az írásból, hogy: „...maradtak a megboldogult után aktív követelések is, melyek nagyobb részéről kötelezvényt vagy váltót találtam ugyan de [...] ezek nagy része behajthatatlan lesz.”²⁵ Mindent összevetve az eddigiek alapján nem járunk messze az igazságtól, ha azt mondjuk, hogy egy nagyjából 2.000-2.500 holdas birtok tulajdonosa volt Pásztory Árkád. Érdemes ezt az adatot az országos adatokkal is összevetni, hiszen főként ezáltal válik érthetővé, hogy miért is folyt olyan ádáz küzdelem a hagyaték megszerzéséért a Nagy Szent Bazil Rend részéről.²⁶ 1910-ben, a 18,3 milliós Magyarországon csupán 4.816

20 Végheő Tamás: *During the War*, Online:[<http://byzantinohungarica.hu/node/614> Elérés dátuma: 2012. 08. 10.]

21 ARADI Victor: Tanulmányok a nemzetiségi kérdés köréhez, *Husadik Század*, 13. (1913. szeptember), 275.

22 GKPL I-1-a. P-42/1899. i.m.

23 GERGELY Jenő: *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, ELTE-Újkori Magyar Történeti Tanszék, Budapest, 1997. 273–275.

24 GKPL I-1-a. 1/1916.

25 Uo.

26 GKPL I-1-a. 500/1915.

embernek volt 1.000 holdon felüli földterülete. Össztársadalmi arányuk nem érte el a 0,1%-ot, míg a 100 holdon felüli birtokosok között is csupán 6,7%-ot tett ki a létszámuk.²⁷ További fontos viszonyítási pontot jelent, ha figyelembe vesszük, hogy Bethlen István miniszterelnöknek 5 és fél ezer holdas földbirtoka volt Erdélyben, tehát körülbelül a duplája annak, amivel Pásztory rendelkezett. Az ebből származó jövedelme pedig meghaladta az akkori miniszterelnöki fizetését.²⁸ Nem kis vagyonról volt tehát szó akár a jövedelemtermelő képesség, akár a mindenkori ingó és ingatlanérték vonatkozásában. A szerzetes emellett jelentős készpénzvagyonnal is rendelkezett, többek között korábban kivándoroltak Amerikából hazaküldött fizetései és adományai révén. Magyar,²⁹ szláv,³⁰ és román³¹ nyelvű levelek bizonyítják, hogy ezek az emberek fenntartások nélkül bíztak a tisztességében, és abban, hogy vagyonkájukat megfelelően kezelve, ha kéri, összegyűjtve visszafizeti számukra. Mivel az a nem egészen egy tucat levél, amely fennmaradt, összesen többtízezer korona átadásáról tanúskodik, okkal feltételezhető, hogy akkoriban jóval többen lehettek olyanok, akik amerikai keresetüket az avasi pappal őriztették. Ezek az összegek akár a többszázszáz nagyságrendet is elérhették. Ezenkívül jelentős, és nagyszámú kölcsönügyleteket is bonyolított, főként magánszemélyekkel, akik 5-8%-os kamatra kaptak tőle pénzt, és általában ingatlan, vagy ingó fedezettel feleltek a pontos visszafizetésért.³² Ez azonban gyakran nem sikerült, és ilyenkor Pásztory következetesen érvényesítette hitelezői jogait, és lefoglaltatta a fedezetet, ezzel is gyarapítva saját földjeit, és egyéb vagyonát.³³ Lakóhelyét jelentős gazdasági központtá fejlesztette, ahol a már említett templom és kápolna mellett kúriát épített, és zeneiskolát is működtetett a tehetséges fiatalok számára. Még ma is vannak romjai az egykori lóistállónak, de volt ott virágház, malom, és sok mezőgazdasági gép is, írta 2002 januárjában a Romániai Magyar Szó című folyóirat.³⁴

27 *Magyarország története 1890-1918.* 7/2. kötet. Főszerk.: Hanák Péter, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978. 428–431.

28 ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században*, Osiris, Budapest, 2005. 190.

29 GKPL I-1-a. P-3/1900.

30 GKPL I-1-a. P-44/1915.

31 GKPL I-1-a. P-3/1914.

32 GKPL I-1-a. P-11/1905.

33 GKPL I-1-a. P-5/1902.

34 SIKE, Romániai Magyar Szó, i.m.

A Pásztory hagyaték további sorsa

Miután a Pásztory Alapítvány alapító okirata szerint a vagyon a Hajdúdorogi Görögkatolikus Püspökség törzsjavadalmaként lett definiálva, vagyis a törvényileg járó állami szerepvállalást helyettesítette, a szerzetes halála után ennek megfelelően az új egyházmegye élére kinevezett püspök, Miklósy István birtokba vette az adományt. Egyébként az átvett földeken tovább folyt a megszokott gazdálkodás, amelynek alakulásáról rendszeres levélváltások során tájékoztatták a püspökséget.³⁵ Az egyház igyekezett mindent hasznosítani, és a földművelés és állattenyésztés mellett a megkapott ingatlanok egy részét eladta,³⁶ egy részét pedig bérbe adta,³⁷ hogy ebből is bevétele származzon. A birtokon megtermelt javakat pedig igyekeztek értékesíteni, és nem csak hagyományos értelemben vett gabonafélék vonatkozásában. Nagy tételben főztek pálinkát is, amelynek egy részét egy nyíregyházi kiskereskedőnek adták el, nem csekély 11 ezer koronáért.³⁸ Mindez jó alapot teremtett ahhoz, hogy a megalakított egyházmegyei vezetésnek ne a korábban oly szűkös anyagiakon kelljen gondolkodni, hanem valódi feladatára összpontosíthasson.

Ugyanakkor az ott élő emberek élete alapvetően megváltozott. Az a bizalmi állapot, amely lelki alapokon nyugodott, Pásztory Árkád halála után megszűnt. Tulajdonképpen ekkor lett nyilvánvaló, hogy amit a „kegyes atya” felépített az nem csak egy vagyonos mintagazdaság, hanem egyfajta szellemi, lelki közösség, amelynek kialakulása és létezése maga után vonta a vagyoni közösség létrejöttét is, egy magasabb, szent eszmei cél elérése érdekében. Amikor viszont a szerzetes meghalt, ezzel megszűnt ennek a keresztény görögkatolikus közösségnek a kohézióját biztosító erő is. Az emberek rájöttek, hogy Árkád atyát ebben az értelemben nem fogja pótolni senki, ezért igyekeztek a saját boldogulásukra koncentrálni, és a korábban a közösbe beadott javaikat számba venni, annak érvényt szerezni, hogy megélhetésüket, amelyre addig nem volt gondjuk, biztosítani tudják. Több forrás is alátámasztja ezt. Az egyik erről szóló levélnek minden sora fontos információkat tartalmaz.³⁹ Egyrészt kiderül belőle,

35 GKPL I-1-a. P-33/1918.

36 GKPL I-1-a. 2981/1916.

37 GKPL I-1-a. P-33/1918.

38 GKPL I-1-g.

39 GKPL I-1-a. 33/1918.

hogy nem egyedi esetről van szó, hanem csakúgy, mint az Amerikában dolgozó emberek esetében, ebben az esetben is tömeges vagyonbeadás történt egy nemesebb cél érdekében. Ráadásul nem is kis összegekről esik szó, hanem jelentős tételekről. A másik fontos információ, hogy ezt az emberek önkéntesen tették. Azért, mert olyan lelki vezetőre találtak Pásztoryban akinek az útmutatása szerint akartak élni egész családjukkal együtt. Miklósy István hajdúdorogi püspök minden esetben kérte az egyházmegyei ügyész véleményét, aki igen következetesen, ám a helyzetet kevésbé átlátva javasolt döntéseket, amelyeket foganatosítottak. E szerint, ha valaki igazolni tudta, hogy valóban adott át vagyont, vagy pénzt, annak követelését elismerték, aki pedig nem tudott ilyet felmutatni, annak a kérését nem teljesítették.⁴⁰ Természetesen ezekről a vagyonátadásokról a legkritikább esetben született írás, és mégis egy levélben Miklósy arról ír, hogy a rendezetlen és átláthatatlan körülmények között is legalább százezer korona jogosnak látszó követelés van.⁴¹ A korabeli dokumentáció hiánya miatt pedig joggal feltételezhető, hogy ez csak a kisebbik része ennek a mások által bevitt teljes vagyonnak.

A keresztényi bizalom alapján működő közösség szétesése tehát vezetője halálát követően azonnal megindult, de annak teljes szétforgácsolódását a világháború alakulása és a román megszállás,⁴² és a trianoni békediktátum⁴³ teljesítette be. Nem maradt más, csak az a kevés, ami a megcsönkített Magyarországon volt, hogy azt meg a Rákosi Mátyás nevével megszemélyesített diktatúra vegye el.

40 GKPL I-1-a. 33/1918.

41 GKPL I-1-a. 930/1916.

42 ROMSICS i.m. 129-130.

43 ROMSICS i.m. 141-149.

József Ferenc, Hungarian king, established the Hajdúdorog diocese on May 6th 1912. It was enacted in the XXXV law in 1913. The Pope, X Pius, passing the Christifideles Graeci edict, canonized the new Hungarian bishopric. The edict declared that the Hungarian government accepted the allowance of the new bishopric. Moreover they took upon the establishment of a seminary on state's money as well.

However, nothing arrived from the promised financial help and this endangered the functioning of the new bishop. In this hard situation a private grant helped the Hajdúdorog Greek Catholic Bishopric, of which the origins were buried in oblivion during the last one hundred years.

The rich inheritance was perpetuated to the prevailing Hajdudorog bishop by Árkád Pásztor, who was excluded amongst scandalous circumstances from the Great Basil Order and stayed banned.

On the basis of my archival researches I would like to reveal how much property the above mentioned Basil monk possessed, whose ecclesiastic activity and enrichment were allowed directly by the Pope himself.

A kutatás az Európai Unió és Magyarország támogatásával a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú „Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program” című kiemelt projekt keretei között valósult meg.

Endrédi Csaba, Ph.D. hallgató

Kulcsszavak: püspökség, javadalmazás, szerzetes, Pásztor Árkád
bishopric, allowance, monk, Pásztor Árkád